

੧੯

ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ !!

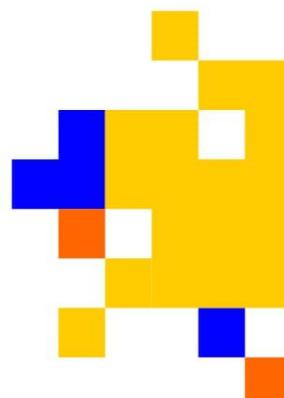
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਖਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਅੰਦਰ ਵੇਖੋ...

ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉ	੮
ਕੜਾ ਕਿ ਲੋਹੇ ਦੀ ਵੰਗ ?	੯
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰੀ (ੴ ਤੇ ੩) ਦਾ ਉਚਾਰਨ	੧੦
ਕੁਝ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ	੧੧
ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ	੧੫
ਚੌਰ ਸਾਹਿਬ ਚੁਲਾਉਣੀ ਕਿ ਝਲਣੀ ?	੧੭
".... ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਬੋਲੋ ਜੀ!!!"	੧੯
ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ	੨੩
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਏ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਸੁਧ ਉਚਾਰਨ	੨੬
" ਸੋ ਕਰੋ ਜਿ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥੨੪॥੧॥ ਸੁਧੁ ॥ "	੨੮
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਗੁਰਧਮਾਂ ਤੋਂ ਪੰਥ ਵਿਛੜ ਗਿਆ	੩੧
ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰੱਬੀ ਰਬਾਬ	੩੪
ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰਬਾਬੀ ਤੇ ਰਾਗੀ	੩੬

ਪਿ੍ਰੀ: ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (P.E.S -I)

(Former:

Principal, Government College, Ropar,
Director, State Institute of Science Education, Punjab,
Syndic, Punjabi University)

ਦੁ ਸ਼ਬਦ

“ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ” ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਦਿਲ ਦੀਆ ਛੂੰਘਾਣਾ ਵਿਚੋਂ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖਿਆਲ ਉਗਮ ਪਏ। ਇਸ ਮਾਦੇ ਭਰਪੂਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਿਰਲੇ ਮਨੁੱਖ ਹਨ ਜੋ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ; ਜਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਜਗਦੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਅਜੇਹੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜ ਇਨਸਾਨ ਮਾਇਆ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਗਲਤਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇਣ ਵਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਛੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਇੱਥਾਂ ਉੱਦਮ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਛੁੱਟ ਪਏ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਯਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਰਮਜ਼ਾਂ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦੁਵਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਉੱਦਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੁਝ ਮਨਾਂ ਤੇ ਅਵਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਅਟੁੱਟਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਢੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਲ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਇਕ ਵਸੀਲਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਤੇ ਕਈ ਐਖੇ ਸਮੇਂ ਆਏ ਪਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੱਖ ਵਰਗੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਤੇ ਅਵਸ਼ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਰੰਗਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨਭਵ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸੰਬੰਧੀ, ਕੜੇ ਸੰਬੰਧੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੜਾਅ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ, ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ, ਚੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੋੜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਅਵਸਲੇ ਹੀ ਭੁੱਲ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਹਿਤੈਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਸ ਉੱਦਮ ਦੀ ਫੇਰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਭਾਗ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਸ ਉੱਦਮ ਦੀ ਫੇਰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਭਾਗ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਅਗਸਤ, 2008

ਸਮਰਪਣ !!

ਮੇਰੀ ਇਹ ਲਿਖਤ ਮੇਰੇ ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਲ ਅਪਣੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰੋਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਮੇਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਣਾਈ ਹੈ।

ਧੰਨਵਾਦ !!

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅਰਧੰਗਣੀ (ਪ੍ਰੋ:) ਅਵਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਕਤ ਕੱਢਕੇ ਮੇਰੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਪਰੂਫ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੋਝੀ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਸ੍ਰੀ: ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, B.E., ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਖੇ ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਟੀਚਰ ਦੀ ਸਾਮੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਥੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਟਾਈਪਿੰਗ, ਸੈਟਿੰਗ, ਡੀਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਤੇ ਪਰਿਨਿਟਿੰਗ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸ੍ਰੀ: ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਧਾਰਮਕ ਰੁਚੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਹੈ।

ਮਨ ਤੂੰ ਮਤ ਮਾਣ ਕਰਹਿ ਜਿ ਹਉ ਕਿਛ ਜਾਣਦਾ ...

ਆਰੰਭਕ ਬੇਨਤੀ :-

ਜੁਲਾਈ 8, 2004

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ 76 ਸਾਲ ਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਾਲੇ) 15.4.1995 ਨੂੰ ਬਾਂਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ, ਸ: ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਐਨਜੀਨੀਅਰ ਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰ 16.12.1949 ਵਿਚ 72 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੜਦਾਦੀ, ਮਾਤਾ ਜਸ ਕੌਰ ਜੀ ਜਿਣਾਂ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਦੇ ਪੂਰੀ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ 9 ਮਈ 1946 ਨੂੰ ਡਾਕਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਗੁਰਮੁਖ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਖੇਡਿਆਂ ਪਲਿਆਂ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਥਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਉਮਰ ਤਕ ਦੇਖੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਕੁਛ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ, ਸੁਣੀਆਂ ਜਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੌਰਵ ਭਰਪੂਰ ਵਿਰਸਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੌਰਵ ਭਰਪੂਰ ਵਿਰਸਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਉਕਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੰਜ ਵਿਚ 1947 ਤੋਂ ਬਾਦ ਰੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵਿਚ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜੁਮੇਵਾਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਖਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਿਟਕੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਗੋਚਰੇ ਰਖ ਦੇਵਾਂ। ਮੈਂ ਕਿਸੀ ਗਲ ਦਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ 'ਹਉ ਕਿਛ ਜਾਣਦਾ' ਹਾਂ। ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਗੌਰਵ ਭਰਪੂਰ ਗਲ ਵਿਰਸੇ ਮੁਤਾਬਕ ਚੰਗੀ ਲੱਗ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਲੈਣੀ। ਇਸ ਪੁਰ ਕਿੰਤੂ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਝਗੜੇ ਖੜੇ ਨਾਂ ਕਰ ਲੈਂਣੇ ਜੀ। ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਦੋਨੋਂ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਹੈ ਜੀ। ਆਸੀ ਅਗੇ ਹੀ ਬਥੇਰੇ ਝਗੜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲੁਕੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ "ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ!!" ਕਹਿਕੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੋਈ ਲੜੀਵਾਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਮਰਥਾ ਜਾਂ ਸੂਝ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਲਿਖਦਾ ਰਵਾਂਗਾ ਜੀ।

ਪ੍ਰੋ: ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ।

956, Phase 3-B-2,
Mohali (Punjab)-160059
Phone: 91-0172-2225999

11) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਗੁਰਪਾਮਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜ ਵਿਛੜ ਗਿਆ

੧੫ ਅਗਸਤ ੧੯੮੭ ਵਿਚ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਸਮੇਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਰਪਾਮ / ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਪਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਰ-ਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦਾ ‘ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ’ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨਗਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ‘ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ’ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲ ਲੀਲਾ’ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਰ-ਦੁਆਰਾ ਪੱਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਪਾਸ ਬੈਠ ਕੇ ਪੱਟੀ ਲਿਖੀ ਸੀ; ਉਸ ਲਿਖਤ ਦੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੜਾਂ ਚਾਰੀਆਂ ਸਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਿਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਜੱਟ ਦੇ ਉਝੜੇ ਹੋਏ ਖੇਤ ਨੂੰ ਹਰਿਆ- ਭਰਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਚੁਹੜ ਕਾਣੇ ਦੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਭੁਖੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨੰਹ ਰੱਖੀ ਸੀ; ਚੁਹੜਕਾਣੇ ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ‘ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ’ ਹੈ। ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਲੁਕ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਜਾਣ। ਇਸ ਲੁਕ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ’ ਹੈ। ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਹ ਸਭ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੇਖੂਪੁਰਾ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਐਸੇ ਗੁਰਪਾਮ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਅਸਹਿ ਹੈ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਮਨਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਚ ਹੈ; ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ ਸੁੱਕੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਢੁਧ ਤੇ ਮਲਕ ਭਾਗੇ ਦੇ ਮਾਹਲ ਪੂੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਸਾਂ ਨਹੂਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੱਸੀ। ਇਸੇ ਐਮਨਾਬਾਦ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਘੋਰ ਤੱਪਸਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ (“...ਰੋੜਾਂ ਕੀ ਗੁਰ ਕਰੀ ਵਿਛਾਈ॥”।) ਸਿਆਲਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੋਸ਼ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰ ਪੀਰ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਇਕ ਲੜਕਾ ਜਨਮਿਆਂ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੋਹ ਦੇ ਜੋਰ ਕਾਰਨ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਪੇ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਲੜਕਾ ਪੀਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਫਕੀਰ ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗਰਕ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣੀ ਲਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਕ ਐਸੇ ਗੁਬੰਧ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਜਦੀ ਤਪ ਕਰਨ ਹਿਤ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਫਕੀਰ ਨੇ ਇਹ ਤਪ ੪੦ ਦਿਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਚਲੀਹੇ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗਰਕ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਫਕੀਰ ਦੀ ਗੁਬੰਦ ਵਿਚ ਤ੍ਰੇਤ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਗੁਬੰਦ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਪੁੱਜ ਗਈ ਤੇ ਹਮਜ਼ਾ ਗੋਸ਼ ਦਾ ਚਲੀਹਾ ਭੰਗ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੀ ਤੇ ਇੰਜ ਹਮਜ਼ਾ ਗੋਸ਼ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੇਰੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨਾਮੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋਝਿਆ ਸੀ। ਵਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੱਪ ਨਾਲ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਪਣੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਮੰਗਿਆ ਤਾਂ ਵਲੀ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਵਲੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪੱਥਰ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲ ਰੋਝਿਆ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਉਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਪੰਜੇ ਨਾਲ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਪੱਥਰ ਤੇ ਉਭਰ ਆਇਆ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਪੰਜੇ ਵਾਲੀ ਸਿਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

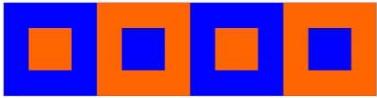
ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਚੱਕੀ ਸਾਹਿਬ ਐਮਨਾਬਾਦ (ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ) ਵਿਚ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਚੱਕੀ ਪੀਸੀ ਸੀ ਤੇ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਬ ਕਰਕੇ

"ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕਰਲਾਣੇ ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦ ਨ ਆਇਆ॥"

ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਲਾਹੌਰ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲਾ ਅਸਥਾਨ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਨ ਜੋ ਅੱਜਕਲ (ਸੁਣਿਆ ਹੈ) ਕਿ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਨ ਖੰਡਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਦੀ ਖੋਪੜੀ ਲੁਹਾ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਕੇਸ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਨੇ ਕੈਦ ਕੀਤੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਰੋਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਦਕੀ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਵਾ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਸਵਾ ਸਵਾ ਮਣ ਚੱਕੀ ਦਾ ਆਟਾ ਪੀਸ ਕੇ; ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਰੋਟੀ ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿਦਕ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ ਸੀ; ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਉਸਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਛੇਵੰਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੁੜੰਗ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਸਾਈਂ ਮੀਆ ਮੀਰ ਜੀ (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਵਾਈ ਸੀ) ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ' ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਬਰ ਨਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ 'ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ਼' ਕਹਿੰਦੇ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਹ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚੇ ਛੱਡਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੁਰ ਪਏ ਸਨ। ਫਰੰਟੀਅਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨਤਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬਣਿਆ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ' ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਬਣੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇੱਥੇ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਕੁਝ ਕੁ ਦੀ ਯਾਦ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਾਪੀ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਮਾਪਾਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸਾਈਂ ਮੀਰ ਤੇ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਨੀਆਂ ਹੀ ਪਿਆਰੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨੀਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਸ ਰਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਲਿਖੇ ਗੁਰਪਾਮ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਦਿ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਹੀ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਛੜ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਰੇ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਆਗੂ ਆਪਣੀ ਬੇਵਸੀ, ਬੇਸਮਝੀ ਜਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ, ਆਪਣੀ ਨੇਕ ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੋ ਗੁਰਪਾਮ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਯਾਦਾਂ ਆਦਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਏ ਹਾਂ, ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਠੋਸ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਪੰਥ ਪਾਸ ਹੁਣ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਬੇਨਤੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਐਸੇ ਢੋਅ ਬਣਾ ਦੇਣ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਪਾਮਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਲਗਭਗ ਸੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਪੰਥਕ ਅਰਦਾਸਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। “ ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ! ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੇ ਸਹਾਈ ਦਾਤਾਰ ਜੀਓ। ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰਪਾਮਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੰਥ ਵਿਛੜ ਗਿਆ ਹੈ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਦਾਨ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੇ। ”

ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਅਰਜੋਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ‘ਕੱਦ ਤਾਂ ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ਜੀਓ’ ਹੋ ਵਰਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਕੋਈ ਢੋਅ ਬਣੇ।

